

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДТРИМАННЯ ПСИХОСОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ

Корнієнко О. В.

кандидат психологічних наук, доцент

orcid.org/0000-0001-7014-5940

ovkdefender@gmail.com

Ключові слова: *інформаційна безпека молоді, психологічна природа інформації, вплив інформації, психосоматичне здоров'я молоді.*

Важливість питання актуальності наведеної статті необхідно розглядати з погляду комплексних теоретико-методологічних та емпіричних аспектів безпеки людини у швидкоплинних та постійно мінливих інформаційно-психологічних впливах на особистість та суспільство. В центрі уваги автора статті – звернення до психолого-педагогічної громади України, фахівців, які досліджують питання психічного, фізичного, духовного здоров'я, ризикованого стилю життя, проявів адикції, неусвідомленої агресії, небезпечного булінгу в учнівських та студентських колективах. Залишаються невирішеними питання пошуку та застосування адекватних психолого-педагогічних, психодіагностичних, психогігієнічних впливів із метою підтримання психосоматичного здоров'я учасників навчального процесу. Фахівці вважають, що наразі не існує досить обґрунтованої й загальної класифікації загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості та їх джерел. Необхідно враховувати те, що внутрішні джерела загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості закладені в біосоціальной природі психіки людини, в особливостях її формування та функціонування, індивідуально-особистісних характеристиках індивіда. Внаслідок цих особливостей люди відрізняються ступенем сприйнятливості різних інформаційних впливів, можливостями аналізу й оцінки інформації, що надходить, тощо. Крім індивідуальних особливостей, є й певні загальні характеристики та закономірності функціонування психіки, які впливають на ступінь вразливості до інформаційно-психологічного впливу, що властиві більшості людей. У статті планується звернути увагу читачів на психологічну природу інформації, до якої останнім часом зростає інтерес людей різного віку, зокрема учнівської та студентської молоді. Ключовим питанням для зацікавлених фахівців є вироблення стійкої інформаційної безпеки людини. Особливо важливим є вивчення можливостей впливу інформації на здоров'я людини. Відповідні питання будуть розкриті автором статті. Проблема психологічного впливу інформації широко представлена у різних галузях психологічного знання, дотепер інформаційна безпека як запорука підтримання психічного здоров'я не була предметом комплексного психологічного дослідження, що і визначає актуальність питання, яке розглядається.

PERSONALITY INFORMATIONAL SAFETY AS A PREREQUISITE FOR MAINTAINING THE PSYCHOSOMATIC YOUTH HEALTH

Korniyenko O. V.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor

orcid.org/0000-0001-7014-5940

ovkdefender@gmail.com

Key words: *informational safety of youth, psychological nature of information, impact of information, psychosomatic health of youth.*

The article relevance importance should be considered from the complex theoretical-methodological and empirical aspects of human safety in the fleeting and ever-changing informational and psychological effects on the personality and society. The author focuses on appeals to the psychological and pedagogical community of Ukraine, specialists who study issues of mental, physical, spiritual health, risky lifestyle, manifestations of addiction, unconscious aggression, dangerous bullying in schools and students' groups. The issues of finding and applying adequate psychological-pedagogical, psychodiagnostics, psychohygienic influences in order to maintain the psychosomatic health of participants in the educational process remain unresolved. Experts believe that today there is no well-founded and general classification of threats to the informational and psychological safety of the personality and their sources. It is necessary to take into account that the internal sources of threats to informationally-psychological safety are embedded in biosocial nature of human mind, in peculiarities of its formation and functioning, individual characteristics of the personality. As a result of these features, people differ in the degree of susceptibility to various information influences, the ability to analyze and evaluate incoming information and so on. In addition to individual characteristics, there are certain general characteristics and patterns of functioning of mind, which affect the degree of vulnerability to informational and psychological influence, which is inherent in most people. In the content of the article, it is planned to draw readers' attention to the psychological nature of information, to which the interest of people in different ages, including pupils and students, has been growing recently. The key issue for interested professionals is to develop sustainable human information safety. It is especially important to study the possibilities of informational impact on human health. The Relevant issues will be disclosed by the author of the article. The problem of the psychological informational impact is widely represented in various fields of psychological knowledge, but today informational safety as a guarantee of mental health has not been the subject of comprehensive psychological research, which determines the relevance of the issue under consideration.

Постановка проблеми. Одним із перших авторів, наукові інтереси якого були спрямовані на дослідження психологічних аспектів безпеки людини в умовах інформаційно-психологічного впливу на особистість та суспільство, був Г.В Грачов [1, с. 304]. Він вважає, що сьогодні немає досить обґрунтованої й докладної загальної класифікації загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості та їхніх джерел. На його думку, це пов'язано з новизною й складністю цієї проблематики, а також із залежністю процедури й результату класифікації від завдань, які необхідно розв'язати, та критеріїв, що використовую-

ються для класифікації. Небезпеку він розглядає як наявність дії різних сил (факторів), які є дисфункціональними, дестабілізаційними та (або) деструктивними щодо будь-якої системи. Небезпеки розрізняються за джерелами, об'єктами впливу, рівнем розвитку й ступенем. Основними джерелами інформаційно-психологічних загроз для людини автор вважає державу (органи влади та управління, різні державні структури й установи), зокрема закордонні країни, суспільство (різні громадські, економічні, політичні організації, рухи та партії), різні соціальні групи, окремих особистостей.

Такі автори, як Г.Л. Смолян, Г.М. Зараківський [2, с. 35–43], аналізуючи поняття інформаційно-психологічної безпеки особистості як стану захищеності людей від впливів, здатних змінювати психічні властивості й індивідуальні психічні процеси та стани людей, а також запобігати або знешкоджувати небезпеки, що викликані інформаційними впливами для цих суб'єктів, зазначають, що в деяких випадках (однак не уточнюється, в яких саме) замість поняття «небезпека» доцільно використовувати термін «загроза» і тоді розглядати впливи (зокрема, інформаційні) не як безпосередню небезпеку, а як потенційну загрозу, називаючи їх інформаційно-психологічними факторами ризику. Під ними вони розуміють такі характеристики інформації або інформаційні впливи, які потенційно небезпечні для нормальної життєдіяльності суспільства з причин, що зумовлені, з одного боку, психологічними закономірностями виникнення, передачі й сприйняття інформації, а з іншого – психологічними ефектами, що викликані цими впливами.

Підкреслюється, що джерела загрози та небезпеки, об'єкти їх спрямування є різними. Автори систематизували такі інформаційні впливи на людину за видами інформації, внаслідок чого можуть виникати різні психологічні реакції [2, с. 35–43].

Вони також виявили несприятливі, потенційно небезпечні для громадян, груп і населення загалом психологічні ефекти інформаційних впливів. До них належать: порушення виконання громадянами соціальних, виробничих або побутових функцій внаслідок помилкового або неадекватного сприйняття й інтерпретації інформації; зміна психічного та фізіологічного стану окремих індивідуумів, груп і мас людей: зростання напруженості, тривожності, надмірної ейфорії або, навпаки, депресії, збільшення частоти й інтенсивності ризикованих соціально-психологічних ситуацій; зниження здатності людей до особистісного самовизначення, самореалізації, самостійного прийняття життєво важливих рішень; збільшення психіатричної або психогенно зумовленої соматичної захворюваності, зростання кількості межових нервово-психічних розладів; зниження психологічного потенціалу населення внаслідок зсуву в негативний бік статистичного розподілу в суспільстві осіб різного психологічного типу (за критеріями продуктивності характеру, акцентуацій особистості, лідерських якостей, рівня інтелекту, пасіонарності тощо).

Сучасні трансформаційні процеси в Україні призводять до змін пріоритетів в усіх сферах суспільного життя. Це особливо позначається на молодому поколінні, у свідомості й поведінці якого ще не сформувалися й не закріпилися зна-

чуці ціннісні орієнтації. Сьогодні зростає інтерес до психологічної природи інформації, адже інформація посідає надзвичайно важливе місце у житті суспільства. Інформація робить значний прогрес у розвитку різних сфер суспільства, даючи змогу людству активно працювати з природою, допомагаючи провести інтеграцію людських зусиль не лише у певних галузях, а й у всій людській діяльності загалом. Наразі інформація стає основним ресурсом людства, базою соціального, психологічного та технічного розвитку. Тому зазначимо, що поширення інформації у різних сферах особистісного та суспільного життя потребує вироблення стійкої інформаційної безпеки людини. Особливо важливим є вивчення можливостей впливу інформації на здоров'я людини.

Вважаємо за доцільне зробити акцент на етапі постановки проблемних питань цієї статті та додати такі важливі відомості. Уявлення про здоров'я завжди розвивалось у напрямі досягнень цивілізації, науки та знань про природу людини загалом. Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я людське здоров'я – це не просто відсутність хвороби, а повний душевний, фізичний та соціальний добробут людини. Тобто людина є творцем власного здоров'я. Вона виконує основну роль, обумовлену її зрілою самосвідомістю, уважним ставленням до свого ества, що проявляється у гармонійній стратегії поведінки.

Академічна наукова парадигма наголошує на тому, що психічне здоров'я забезпечується на трьох рівнях функціонування, які є взаємозалежними один від одного. Так, на біологічному рівні здоров'я містить у собі динамічну рівновагу функцій усіх внутрішніх органів та систем, їхнє адекватне реагування на вплив навколишнього середовища. Здоров'я на психологічному рівні пов'язане з особистістю людини. На соціальному рівні людина розглядається як істота суспільна, тож пріоритетним питанням зазначеного рівня є вплив соціуму на здоров'я особистості. На психічне здоров'я впливають такі соціальні чинники, як взаємини з сім'єю, друзями, колегами. Наслідки цих впливів можуть бути як позитивними, так і негативними. Лише люди зі здоровою психікою є активними учасниками соціальної системи. Виховна занедбаність і несприятливі умови навколишнього середовища спричиняють неадекватну поведінку людини у соціумі.

Очевидним є той факт, що наука про здоров'я має бути міждисциплінарною. Вона перебуває на стику наук: екології, медицини, психології, педагогіки, філософії, біології тощо [3, с. 208].

У концептуальному відношенні в основі науки про здоров'я «практично здорової людини» [3, с. 208; 4, с. 248] має перебувати концепція здорової людини, яка живе в реальному та складному

світі, насиченому стресовими впливами, які за різних змін багатьох параметрів навколишнього біопсихосоціального середовища зумовлюють втрату здоров'я людини і призводять до третього проміжного стану між здоров'ям та хворобою [5, с. 208; 6, с. 298; 7, с. 206].

Автор статті також розглядав цю проблему з позиції міждисциплінарних підходів, наголошуючи на здоровій особистості, з урахуванням багаторічного досвіду викладання «Валеології», «Безпеки життєдіяльності», «Психології здоров'я», «Психодіагностики» учням, студентам різних навчальних закладів, розробляв та впроваджував психопрофілактичні, психодіагностичні програми, публікував результати емпіричних досліджень, брав участь у конференціях, міжнародних програмах обміну викладачами за проектом «Tempus-Tacis» між Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка та трьома європейськими університетами: Бельгії (Гентським університетом, факультет соціальних наук), Англії (Лондонським інститутом психіатрії Моудслі), Голландії (Лейденським університетом, факультет соціальних наук), впродовж тривалого часу, з 1994 по 2021 рр. [8, с. 126; 9, с. 264].

Привертає увагу допитливих науковців динаміка публікаційної активності фахівців інших країн світу, зміст та спрямування авторських робіт яких пов'язані з попередніми ідеями та результатами практичної діяльності. Досить популярними стали роботи Г.С. Нікіфорова, М. Селігмана в напрямі психології здоров'я з розробленим відповідним практикумом. Зміст роботи та назва «Нова позитивна психологія: Науковий погляд на щастя та смисл життя» демонструють актуальні теоретико-методологічні та прикладні аспекти, які вже реалізуються в навчальних програмах зацікавлених науковців, практиків [10, с. 607; 11, с. 351; 12, с. 368].

Завершуючи першу важливу частину статті, а саме постановку досліджуваної проблеми через представлений аналіз першоджерел вітчизняних і закордонних фахівців, необхідно зазначити, що кожна дефініція здоров'я відображає не лише суть цього феномена, але й наукові та суспільні тенденції. Так, наразі гостро постало питання впливу інформації на здоров'я особистості. Проблема психологічного впливу інформації широко представлена у різних галузях психологічного знання. Проте дотепер інформаційна безпека як запорука підтримання психічного здоров'я в результаті сформованої інформаційної позиції не була предметом комплексного психологічного дослідження, що і визначає актуальність питання, яке розглядається. Тому оволодіння інформаційною безпекою, адекватне вміння ставитися до інформації, використовувати її з метою позитивного

вдосконалення та протистояти її нищівній силі, що впливає на психічне здоров'я людини, є ключовими аспектами статті.

Мета статті – вивчення закономірностей становлення інформаційної безпеки особистості та визначення її ключових параметрів. До завдань роботи належать, *по-перше*, когнітивна операціоналізація поняття «інформаційна безпека»; *по-друге*, теоретико-методологічне дослідження інформаційної безпеки як чинника підтримання психічного здоров'я особистості.

Виклад основного матеріалу. Поняття безпеки у психології особистості посідає одне з центральних місць, адже характеризує базову потребу людини. Як зазначає Р.В. Агузумцян [13, с. 22–29], психологія безпеки розглядає безпеку на різних рівнях. *Психологічна безпека* є стрижневою категорією, що вивчається у таких площинах, як: *процес*, котрий виникає щоразу в ситуаціях небезпеки й ризику; *стан*, що забезпечує базову захищеність особистості та суспільства; *властивість особистості*, що характеризує її захист від деструктивних впливів та внутрішній ресурс протидії цим впливам.

Розглянемо категорію інформаційної безпеки у вищезазначених площинах. Отже, інформаційна безпека як процес, на нашу думку, за рівнем функціонування відповідає міжособистісному рівню, маючи при цьому таке змістове наповнення: інформаційна діяльність, інформаційні дії, інформаційні операції, стилі засвоєння інформації, та відповідає міжособистісній адекватності як компоненту соціально-психологічної зрілості особистості. З погляду інформаційної безпеки як стану зазначимо, що вона функціонує на державному, конкретно-соціальному рівні, містить інформаційний стрес, інформаційну готовність та як компонент соціально-психологічної зрілості відповідає суспільній адекватності. Також інформаційна безпека як особистісна властивість, що функціонує на особистісному рівні, за змістовим наповненням включає такі когнітивні стилі, як: широта – вузькість діапазону еквівалентності, імпульсивність – рефлексивність, відкритість – закритість пізнавальної позиції, та відповідає такому компоненту соціально-психологічної зрілості, як особистісна адекватність.

Таким чином, важливим є теоретико-методологічне дослідження інформаційної безпеки за трьома виокремленими рівнями: державним, конкретно-соціальним та особистісним, які зіставляються, відповідно, із суспільною, міжособистісною та особистісною адекватністю, а також охоплюють визначення безпеки як процесу, стану та властивості.

Зауважимо, що інформаційна безпека є одним із найважливіших чинників соціально-психологічної

зрілості особистості. Отже, маючи адекватну та стійку соціально-психологічну зрілість, людина матиме стабільне здоров'я, а це є основоположною передумовою збереження психічного здоров'я людини. У дослідженнях І.Я. Коцан [14, с. 352] важливими критеріями психічного здоров'я людини визначено спроможність жити у внутрішній злагоді як вияв активізації автентичної свободи та відповідальності, актуалізацію здатності духовного виміру людини спілкуватися з зовнішнім і внутрішнім світом та відшукувати спосіб поведінки, адекватний ситуації й автентичній внутрішній позиції. У працях Г. Олпорта [15, с. 462] модель здорової особистості ґрунтується на критеріях соціально-психологічної зрілості. Автор вживає поняття *«здорова особистість»* та *«зріла особистість»* як тотожні. Зауважимо, що важливими утворювальними характеристиками психічного здоров'я є ставлення і до себе, і до іншої людини та світу.

Вивчення ставлення до інформації, яка впливає на психологічну безпеку людини, є відповіддю на запити інформаційно-насиченого суспільства щодо соціально зрілої особистості. Тобто психічне здоров'я безпосередньо ґрунтується на інформаційній позиції, що складається з трьох видів ставлення, які відповідають трьом видам адекватності (складникам соціально-психологічної зрілості): особистісній, міжособистісній та суспільній, які своєю чергою формують інформаційну безпеку: як стан, як особистісну властивість та як процес. І це є запорукою міцного психічного здоров'я.

З метою визначення індивідуальної безпеки на рівні особистісної адекватності як компонента соціально-психологічної зрілості та важливої передумови психічного здоров'я ми використали *поняття когнітивних стилів*, що визначають своєрідні способи обробки інформації, зіставляються з семіосферою та впливають на індивідуально-психологічні й соціально-психологічні аспекти життєдіяльності людини. До *когнітивних стилів*, які найбільшою мірою структурують життєдіяльність особистості в індивідуальному інформаційному просторі, належать: широта – вузькість діапазону еквівалентності, імпульсивність – рефлексивність, відкритість – закритість пізнавальної позиції. Вузький діапазон еквівалентності передбачає більш деталізовану категоризацію інформації. Відкритість пізнавальної позиції зумовлює широту пізнавального досвіду особистості та її готовність до використання нової інформації.

Площина інформаційної безпеки як певного психологічного стану, що пов'язаний із надходженням та обробкою інформації, часто розглядається через поняття інформаційного стресу. Для узагальнення основних ідей щодо природи

інформаційної безпеки у розглянутих площинах в нашому дослідженні використано поняття інформаційної позиції як ставлення до інформації. Адже природа цього ставлення передбачає: *по-перше*, процес у сукупності інформаційних дій та операцій, *по-друге*, психологічний стан (як інформаційний розлад, напругу, агресивність внаслідок інформаційного перевантаження), *по-третє*, індивідуальну властивість особистості, зумовлену своєрідними способами обробки інформації.

Вчені пропонують вивчати інформаційну безпеку особистості на трьох основних рівнях: на рівні суспільства, на рівні конкретного середовища і на рівні особистості. На думку І.Я. Коцан, вкрай важливим є формування інформаційної безпеки сучасної молоді, адже необхідно навчити усвідомлено управляти інформаційними ризиками, забезпечити стійкість до негативних інформаційних впливів [13, с. 22–29; 14, с. 352]. Отже, розвиток соціально зрілої особистості студента, який здатний утримувати інформаційну безпеку на особистісному, міжособистісному та суспільному рівнях, є вкрай важливим.

У закордонній психології різні види використання інформації пов'язуються з інтелектуальною діяльністю людини, а також із використанням досвіду у процесі прийняття рішення.

Теоретико-методологічне дослідження інформаційної безпеки на державному рівні, який зіставляється із суспільною адекватністю у структурі соціально-психологічної зрілості, здійснюється за допомогою психолінгвістичної експертизи Л.В. Засекіна [16, с. 168]. Психолінгвістична експертиза зазвичай розглядається разом із лінгвістичною та почеркознавчою експертизами й визначається за критерієм методики. Водночас завдання, на вирішення яких спрямована експертиза, потребують комплексного підходу в сукупності психолінгвістичної, лінгвістичної та почеркознавчої експертиз. Предметом психолінгвістичної експертизи є Конституція України, яка регулює і стримує прояви ксенофобії.

Важливим залишається питання щодо конкретного соціального середовища, в якому реалізується інформаційна безпека як наслідок сформованих вибіркового і свідомого ставлень до інформації. *Як зазначалося вище, найширшою соціальною категорією, яка використовує інформацію, є студентська молодь.* На думку вчених, формування інформаційної позиції із забезпеченням інформаційної безпеки повинно здійснюватися через створення відповідного освітнього середовища. Результати емпіричного дослідження особливостей інформаційної позиції студентів дали змогу виокремити основні шляхи для впровадження інформаційної безпеки в освітньому середовищі. Враховуючи те,

що навчальний процес реалізується на таких рівнях, як репродуктивна діяльність; використання попередніх знань у новій ситуації; репродуктивно-пошуковий рівень; творчий рівень, найважливішого значення у формуванні інформаційної позиції набувають останні два рівні.

Сучасна система освіти повинна брати до уваги головні властивості й закономірності розповсюдження інформації: швидке зростання та поширення, старіння й актуалізацію, розсіювання і концентрацію. Інформаційна культура освітнього середовища може бути розглянута з позиції організаційної культури загалом, яку визначає В.П. Казміренко [17, с. 360]. Так, інформаційна культура у вищих навчальних закладах, на наш погляд, повинна містити філософію життя української спільноти (державний рівень), конкретні моделі інформаційної діяльності (конкретно-соціальний рівень), а також індивідуально-особистісні резерви для взаємодії з інформацією (особистісний рівень). Це своєю чергою сприятиме розвитку соціально-психологічної зрілості студентів у сукупності суспільної, міжособистісної та особистісної адекватностей. Результати проведеного дослідження на теоретичному й емпіричному рівнях свідчать про те, що інформаційна позиція як сукупність сформованих ставлень до інформації впливає на функціонування особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості. З іншого боку, лише соціально зріла особистість може зберігати інформаційну безпеку на особистісному та державному рівнях, а отже, мати стабільне психічне здоров'я.

Висновки.

1. Вдало, на нашу думку, окреслені результати теоретико-методологічних досліджень у публіка-

ціях вітчизняних та закордонних фахівців. Оглядово представлені очевидні позитивні результати та зроблено акцент на актуальних напрямках досліджень з позиції міждисциплінарних підходів за такими сферами: соціологією, психологією, медициною та іншими суміжними науками.

2. Перспективним вважаємо дослідження складників інформаційної безпеки людини як чинника психічного здоров'я з позиції гендера, а також розробку психологічних засад розвитку інформаційної безпеки для цивільного населення.

3. Результати проведеного теоретико-методологічного дослідження праць вітчизняних і закордонних фахівців свідчать про те, що інформаційна позиція як сукупність сформованих ставлень до інформації впливає на функціонування особистісної, міжособистісної та суспільної адекватностей у структурі соціально-психологічної зрілості. З іншого боку, лише соціально зріла особистість може зберігати інформаційну безпеку на особистісному і державному рівнях, а отже, мати стабільне психічне здоров'я.

4. Перспективами подальшого вивчення складного феномена «інформаційної безпеки особистості як передумови підтримання психосоматичного здоров'я молоді» може бути поетапна розробка емпіричних дистанційно-аудиторних досліджень з урахуванням індивідуально-психодіагностичних, вікових, статевих, типологічних особливостей студентської молоді на платформах «Facebook», «Messenger», «Viber», «Telegram» та за відповідного обговорення, поширення отриманих результатів як у фахових вітчизняних та закордонних виданнях, так і на доступних платформах соціальних мереж.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грачев Г.В. Личность и общество: информационно-психологическая безопасность и психологическая защита. Москва : Издательство ПЕР СЕ, 2003. 304 с.
2. Смолян Г.Л., Заракowski Г.М. Политико-идеологическая составляющая информационно-психологической безопасности. *Общественные науки и современность*. 1997. № 5. С. 35–43.
3. Брехман И.И. Валеология – наука о здоровье. 2-е изд., доп., перераб. Москва : Физкультура и спорт, 1990. 208 с.
4. Войтенко В.П. Здоровье здоровых. Киев : Здоровье, 1999. 248 с.
5. Ross H.R. Fighting depression. Published by Larchmont Books, New York, 1975. 224 p.
6. Баевский Р.М. Прогнозирование состояний на грани нормы и патологии. Москва : Медицина, 1979. 298 с.
7. Казначеев В.П., Баевский Р.М., Берсенева А.П. Донозологическая диагностика в практике массовых обследований населения. Ленинград : Медицина, 1980. 206 с.
8. Корнієнко О.В. Підтримання психосоматичного здоров'я практично здорових людей : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 2000. 126 с.
9. Корнієнко О.В. Безпека життєдіяльності та підтримання психосоматичного здоров'я молоді : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 264 с.
10. Никифоров Г.С. Психология здоровья : учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 607 с.
11. Никифоров Г.С. Практикум по психологии здоровья. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 351 с.

12. Селигман М. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни / пер. с англ. Москва : Издательство «София», 2006. 368 с.
13. Агузумцян Р.В., Мурадян Е.Б. Психологическая безопасность личности в периоды поздней взрослости и старости. *Психологический журнал*. 2008. Т. 29. № 3. С. 22–29.
14. Коцан І.Я., Ложкін Г.В., Мушкевич М.І. Психологія здоров'я людини / за ред. І.Я. Коцана. Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. 352 с.
15. Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды. Москва : Смысл, 2002. 462 с.
16. Засекіна Л.В., Засекін С.В. Вступ до психолінгвістики. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. 168 с.
17. Казміренко В.П. Інтеграційні процеси в суспільстві та політичний вибір особистості : монографія. Київ : Міненум, 2008. 360 с.

REFERENCES

1. Grachev, G.V. (2003) Lichnost i obschestvo: informatsionno-psihologicheskaya bezopasnost i psihologicheskaya zaschita. M. : Izd-vo PER SE. 304 s. [in Russian]
2. Smolyan, G.L., Zarakovskiy, G.M. (1997) Politiko-ideologicheskaya sostavlyayuschaya informatsionno-psihologicheskoy bezopasnosti. *Obschestvennyie nauki i sovremennost*. № 5. pp. 35–43. [in Russian]
3. Brehman, I.I. (1990) Valeologiya – nauka o zdorove. 2-e izd., dop., pererab. M. : Fizkultura i sport. 208 p. [in Russian]
4. Voytenko, V.P. (1991) Zdorove zdorovyih. K. : Zdorove. 248 p. [in Russian]
5. Ross, H.R. (1975) Fighting depression. Published by Larchmont Books, New York, 1975. 224 p. [in English]
6. Baevskiy, R.M. (1979) Prognozirovanie sostoyaniy na grani normy i patologii. M.: Meditsina. 298 p. [in Russian]
7. Kaznacheev, V.P., Baevskiy, R.M., Berseneva, A.P. (1980) Donozologicheskaya diagnostika v praktike massovyih obsledovaniy naseleniya. Leningrad: Meditsina. 206 p. [in Russian]
8. Kornienko, O.V. (2000) Pidtrimannya psihosomatichnogo zdorov'ya praktichno zdorovih lyudey: navchalnyy posibnik. K.: Vidavnichiy tsentr “Kiyivskiy unIversitet”, 126 p. [in Ukrainian]
9. Kornienko, O.V. (2004) Bezpeka zhittediyalnosti ta pidtrimannya psihosomatichnogo zdorov'ya molodi : monografiya. K.: Vidavnicho-poligrafichniy tsentr “Kiyivskiy universitet”. 264 p. [in Ukrainian]
10. Nikiforov, G.S. (2006) Psihologiya zdorovya: uchebnik dlya vuzov. SPb. : Piter, 607 p. [in Russian]
11. Nikiforov, G.S. (2005) Praktikum po psihologii zdorovya. SPb. : Piter, 351 p. [in Russian]
12. Seligman, M. (2006) Novaya pozitivnaya psihologiya: Nauchnyiy vzglyad na schaste i smysl zhizni / per. s angl. M.: Izdatelstvo “Sofiya”. 368 p. [in Russian]
13. Aguzumtsyan, R.V., Muradyan, E.B. (2008) Psihologicheskaya bezopasnost lichnosti v periody pozdney vzroslosti i starosti. *Psihologicheskij zhurnal*. T. 29. No. 3, pp. 22–29. [in Russian]
14. Kotsan, I.Y., Lozhkin, G.V., Mushkevich, M.I (2011) Psihologiya zdorov'ya lyudini / za red. I.Ya. Kotsana. Lutsk : Volin. nats. un-t im. Lesi Ukrayinki, 352 p. [in Ukrainian]
15. Olport, G. (2002) Stanovlenie lichnosti. Izbannyie trudyi. M. : Smyisl, 462 s. [in Russian]
16. Zasekina, L.V., Zasekin, S.V (2002) Vstup do psiholingvistiki. Ostrog : Vid-vo Nats. un-tu “Ostrozka akademiya”. 168 p. [in Ukrainian]
17. Kazmirenko, V.P. (2008) Integratsiyni protsesi v suspilstvi ta politichniy vibir osobistostI: monografiya. K. : Minenum. 360 p. [in Ukrainian]